

Návštěva Thomase Luckmanna v Praze

Na základě pozvání katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy přicestoval v listopadu 2009 na týdenní návštěvu Prahy významný světový sociolog Thomas Luckmann. Na přípravě dvou pražských přednášek prof. Luckmanna se organizačně spolupodílela sekce sociologické teorie Masarykovy české sociologické společnosti. Návštěva prof. Luckmanna vyvolala velký zájem odborné veřejnosti a stala se bezpochyby významnou událostí našeho sociologického života.

Thomas Luckmann se narodil v roce 1927 ve slovinské Jesenici v německo-slovinské rodině. Studoval ve Vídni, Innsbrucku a na *New School for Social Research* v New Yorku, kde byl žákem Alfreda Schütze. Od roku 1965 působí v Německu, nejprve na Univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem, poté od roku 1970 až do svého penzionování v roce 1994 na Univerzitě v Kostnici. Prof. Luckmann hostoval na univerzitách v USA, Austrálii a v Evropě. Obdržel čestný doktorát v švédském Linköpingu a ve slovinské Lublani. K nejznámějším Luckmannovým pracím patří studie *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft* (1963), vydaná v roce 1967 pod názvem *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*, která významným způsobem ovlivnila sociologické diskuse o pozici náboženství v soudobé společnosti. Velký význam je přisuzován knize napsané ve spolupráci s Peterem L. Bergerem *Sociální konstrukce realit* (1966, česky 1999), jež je dnes považována za zakladatelské dílo sociálního konstruktivismu. Důležité jsou rovněž dvousvazkové *Strukturen der Lebenswelt* (1979, 1984), které vznikly na základě zpracování a doplnění významné části rukopisné pozůstalosti zakladatele fenome-

nologické sociologie Alfreda Schütze. K 80. narozeninám autora byla vydána kniha jeho textů nazvaná *Lebenswelt, Identität und Gesellschaft* (2007). Thomas Luckmann se zabývá problematikou fenomenologické sociologie, sociologie vědění, sociálního konstruktivismu, osobní identity, interpersonální komunikace a sociologie náboženství. V současné době žije ve švýcarském Gottlieben.

Přednášky prof. Luckmanna se uskutečnily v hlavní budově Filozofické fakulty na náměstí Jana Palacha č. 2. První s názvem *Religion and Morals in Modern Society* odezněla v úterý 24. listopadu, druhá *Thoughts on the Communicative Construction of Reality* ve středu 25. listopadu 2009. V obou případech se dostavilo velké množství posluchačů z řad studentů a odborných pracovníků.

V první přednášce seznámil Thomas Luckmann posluchače se svými stanovisky k problematice náboženství a morálky v moderní společnosti. Luckmann považuje náboženství a morálku za univerzální aspekty lidského života, za podstatnou součást lidské situace (*conditio humana*). Je oponentem toho typu sekularizační teorie, který nepovažuje náboženství za kompatibilní s moderní racionalitou. Luckmann v žádném případě nepopírá, že náboženství a morálka procházejí v důsledku proměn sociálních forem společenského života změnami, nedomnívá se však, že by následkem toho ztratily v moderní společnosti svůj význam a místo. Luckmannova teze zní, že náboženství a morálka (jejíž vývoj je v podstatných směrech analogický k náboženství) byly modernizačním vývojem individualizovány a „privatizovány“.

Luckmann ve své přednášce stručně nastínil, k jakým historickým proměnám v dané oblasti docházelo počínaje archaickou společností, přes starověk, středověk

až k současnosti. V procesu modernizace se emancipuje ekonomika a stát od tradičních náboženských norem, prosazuje se pluralismus světových názorů, rozšiřuje a komercionalizuje se jejich nabídka. V opozici vůči těmto jevům se v současném světě objevují různé formy náboženského fundamentalismu.

Přestože privatizované formy náboženství a morálky získávají v moderní společnosti na významu, nedá se říci, že by jednoduše nahradily tradiční náboženské instituce. Jsou to totiž právě tyto instituce, které v soutěži s ostatními subjekty předkládají v rámci soudobé pluralizované nabídky takové světové názory, jež jsou zcela zřetelně a jasně náboženského charakteru. Člověk je náboženskou bytostí a náboženství v moderní společnosti podle Luckmanna nemizí, pouze mění svou sociální formu.

Druhá přednáška byla věnována otázkám komunikativní konstrukce reality. Luckmannův názor na tuto tematickou oblast se formoval pod vlivem Alfreda Schütze, pro kterého měla otázka řeči podstatný význam. Myšlenková tradice sahající k Weberovi a Schützovi staví proti pozitivistickému pojetí sociálních faktů představy o lidském světě, který je konstruován, uchováván, předáván, transformován a ničen v sociálních interakcích, jež jsou smysluplné a jež mají charakter řečové interakce. V souladu s touto tradicí sdílí Luckmann přesvědčení, že rekonstrukce sociální reality musí být zaměřena na oblast komunikativní interakce a nemůže ji ignorovat.

Z hlediska této perspektivy se jako značně nepochopitelná jeví skutečnost, že problém jazyka byl sociologickým myšlením po dlouhou dobu ignorován. Vztah mezi lingvistikou a sociologií se začal měnit teprve před několika málo desítkami let. Luckmann hodnotí tuto změnu s určitou nadsázkou jako paradigmatický po-

sun a sám sebe přitom označuje za živého svědka této proměny. Výsledkem uvedeného procesu jsou nové směry sociologického myšlení, z nichž jeden představuje etnometodologie a na ni navazující konverzační analýza, druhý nová sociologie vědění a z ní vycházející komunikativní teorie žánrů. V závěru své druhé přednášky Luckmann vyzvedl možnosti, které tomtuto směru sociologického bádání poskytly moderní technologie, umožňující vysoce kvalitní záznam zvuku a obrazu i jejich detailní analýzu.

Obě pražské přednášky Thomase Luckmanna vyvolaly u přítomného publika značnou odezvu, což se projevilo v následných diskusích, jež byly velmi živé a zajímavé. I díky nim se profesor Luckmann představil svým posluchačům nejen jako živá legenda sociologické teorie, ale i jako charismatický myslitel, který má stále co říci k podstatným otázkám soudobého světa. Dodejme na závěr, že čtenáři tohoto časopisu se mohou těšit na Luckmannovu přednášku „Religion and Morals in Modern Society“ v českém překladu, v podzimním čísle Historické sociologie letošního roku.

Jiří Šubrt

Kolokvium „Historické proměny sociálních konfliktů“

Sekce historické sociologie Masarykovy české sociologické společnosti (MČSS) připravila ve spolupráci se Sekcí sociologické teorie téže společnosti kolokvium nazvané „Historické proměny sociálních konfliktů“. Toto kolokvium se uskutečnilo 4. prosince 2009 v Praze, v prostorách detašovaného pracoviště ARC – Vysoké školy politických a společenských věd v Kolíně.

Kolokvium bylo rozděleno do tří bloků. V prvním bloku se Jiří Šubrt v příspěv-

ku Lewis Coser a počátky teorie konfliktu zabýval Coserovým pojetím sociálního konfliktu, především konfliktem realistickým a nerealistickým. Autor se pokusil v závěru příspěvku aplikovat coserovské pojetí konfliktu na autoritářský režim předlistopadového Československa.

V příspěvku nazvaném *Mizí třídní konflikt?* olomoucká socioložka Helena Kubátová mimo jiné ukázala, jak sociologická literatura tematizovala v období po 2. světové válce problematiku třídního konfliktu. V příspěvku dospěla k závěru, že uvedená problematika v této literatuře není v důsledku reálného mizení tříd tak frekventovaná, což je způsobeno proměnami současného kapitalismu, především posilováním funkce sociálního státu.

V dalším vystoupení prvního bloku konference se František Znebežánek pokusil v příspěvku *Proměny konfliktů: organizace, institucionalizace a násilí* o empirickou analýzu několika významných protestních akcí v období od 17. do 20. století. Navázal tak na předchozí příspěvek Heleny Kubátové a pokusil se poukázat na jeden z mechanismů, který ovlivnil mizení anebo zeslabování třídních konfliktů v moderní společnosti. Výsledky jeho analýzy ukázaly, že s rostoucí organizovaností kolektivních aktérů nemusí nutně docházet ke snižování intenzity násilných střetů. Násilí konfliktů je vedle stupně organizovanosti podle něj podmíněno také stupněm institucionalizace sociálních konfliktů.

Iva Sedláková se ve svém referátu *Nové sociální konflikty na pozadí zostřených byrokratických procesů* zabývala problémem byrokratizace a jejím podílem na vzniku nového konfliktního potenciálu. Také ona svým vystoupením navázala na problematiku, kterou otevřela již zmíněná Helena Kubátová, když ukázala, že třídní konflikty jsou střídány konflikty v jiných oblastech společenského života.

Druhý blok kolokvia se týkal válečných konfliktů a historie konfliktů v některých částech současného světa. Stanislav Holubec ve vystoupení nazvaném *Válka a moderní světový systém* osvětlil základní rysy známé Wallersteinovy koncepce světového systému a tuto koncepci se pokusil aplikovat na postavení Spojených států v současném světě. Holubec dospěl k závěru, že hegemonie Spojených států postupně slábne, což komplikuje předpovědi o pravděpodobnosti válečných konfliktů v současném i budoucím světě.

Pražský sociolog Karel Černý svůj příspěvek *Modernizace na blízkovýchodní způsob a vzestup politického islámu* zaměřil na jednu podobu moderního sociálního konfliktu, na otázku, jakým způsobem modernizační faktory přispívají k radikalizaci určitých sociálních skupiny v zemích Blízkého východu. Zvláště se věnoval demografickému vývoji v této oblasti světa. Zdůraznil zejména vysoký podíl mladých lidí v populaci, spojený s nízkými šancemi získat důstojné postavení v ekonomické oblasti. Tito mladí lidé pak podle Černého hledají náhradu za nízký sociální status účastí v některém z radikálních hnutí.

Afrikanista Alemayehu Kumsa, který se dlouhodobě věnuje problematice politických a vojenských konfliktů v prostoru tzv. Afrického rohu, v přednášce pojmenované *Politické konflikty v současné Africe*, nastínil historii konfliktů na tomto kontinentu, a to jak střetů mezi kolonizátory a osvobozeneckými hnutími, tak i mezi některými africkými národy navzájem. V jednom z nejvýznamnějších závěrů svého příspěvku konstatoval, že občanské války v Africe nejsou často skutečnými občanskými válkami, nýbrž válkami mezi národy žijícími ve státech uměle vytvořených mocí a administrativou bývalých kolonizátorů.

Přední slovenská socioložka Dilbar Alieva v příspěvku *Zvážanie namiesto*

štruktúry protikladov: zvládanie konfliktov v postmodernej sociológii exponovala problematiku tzv. postmoderní sociologie, která se podle jejího názoru vyhýbá užití pojmů klasické sociologie, včetně pojmu konflikt. Postmoderní sociologie však podle ní tyto pojmy nahrazuje jinými, které plní stejnou nebo podobnou funkci. Tuto skutečnost dokumentovala především na tezech uplatněných v knize Jeana Baudrillarda *O svádění*.

Dále následovaly příspěvky věnované sociologii propagandy a kulturním studiím. Michal Kotík v příspěvku *Konflikt a propaganda* se zabýval vztahem reklamy a propagandy a mimo jiné poukázal na roli důvěry a manipulace v přijímání určitého výkladu událostí. Miroslav Paulíček vystoupil s referátem *Kulturní studia a nový konflikt vysoké a populární kultury*, v němž rozlišil různé pohledy na tzv. vysokou a nízkou kulturu v období od vrcholného středověku. Součástí jeho úvah bylo také pojednání o významu tzv. vysokého umění pro buržoazii.

Diskuse na kolokviu se přirozeně zaměřila na tři hlavní okruhy, které sociologické setkání tematizovalo, tj. třídní konflikt, konflikty v Africe a konflikty v oblasti kultury. Příspěvky přednesené na kolokviu budou v 2. polovině letošního roku souborně vydány ve speciální edici časopisu *Historická sociologie*.

František Znebežánek

K výstavě „Pěšky 1. světovou válkou“: listování v dědečkově fotografickém archivu

Můj text se váže k široce medializované výstavě velkoformátových fotografií, která byla otevřena 10. dubna 2009 v Tereziánském křídle Starého královského palá-

ce Pražského hradu a nad níž převzal záštitu prezident České republiky Václav Klaus. Výstava byla nazvána „Pěšky 1. světovou válkou“ s podtitulem „Objektivem neznámého vojáka“. Její organizace se ujala Správa Pražského hradu a jako kurátoři výstavy vystupovali Daniela Mrázková (jako garant jejího uměleckého aspektu), vojenský historik Jan Haas a Jaroslav Kučera, který z dobových negativů vytvořil velkoformátové fotografie. Pražské nakladatelství Jakura vydalo souběžně v nákladu jednoho tisíce výtisků k uvedené výstavě stejnojmennou fotografickou publikaci, která na téměř stopadesáti stranách prezentuje všechny vystavené fotografie. Výstava byla výborně mediálně prezentována, a tak se informace o ní dostala i ke mně.

Jakmile jsem se dozvěděl, že jde o konvolut snímků mapující válečné osudy 47. regimentu c. k. rakousko-uherské armády v 1. světové válce, věděl jsem, že výstavu musím vidět. Již při pohledu na první fotografii mi bylo jasné, že se mnohé snímky opravdu shodují s dávnými pracemi mého dědečka Jindřicha Bišického.

Dědečkovy fotografie mě vždy fascinovaly, od dětství jsem se jimi probíral a klukovsky válku prožíval. Proto mě oficiální informace o pražské výstavě domněle neznámého fotografa 1. světové války zaujala. Také mne udivilo, co fotograf pan Jaroslav Kučera dokázal udělat ze starých a časem poznamenaných negativů, které k němu souhrou náhod doputovaly.

Než se na uvedené výstavě snímky znovu objevily, jejich osud byl velmi spletitý. Příhodilo se, že v sedmdesátých letech jsem negativy dědečkových fotografií jako mladý gymnasta v dobré víře zapůjčil spolužákovi, ten s nimi však zmizel. Ale nyní se splnilo mé dávné přání, fotografie byly precizně zpracovány a vystaveny. Jaroslav Kučera negativy naskenoval a zpracoval s pomocí moderní digitální techniky.

Vlastně je štěstím, že výstava dědečkových fotografií se o více než třicet let opozdila, neboť tehdejší technické možnosti by neumožnily tuto takřka dokonalou prezentaci. Mohu to posoudit, protože dobové válečné „kontaktní“ fotografie vlastním a o stavu negativů nemám žádné iluze.

Oslovil jsem Správu Pražského hradu i zmíněného fotografa a na základě společného jednání se výstava konkretizovala o jméno autora fotografií a poměrně přesné popisky, které jsem zpracoval z vybledlých nápisů na rubu dobových fotografií, kterých vlastním ještě stovky. Výstava byla opětně otevřena, dočkala se možná ještě větší mediální prezentace a zároveň byla také prodloužena do konce října loňského roku. Společně se Správou Pražského hradu a panem Jaroslavem Kučerou nyní plánujeme další výstavu Jindřicha Bišického na Pražském hradě, na níž by mohly být vystaveny dokumenty z jeho života – života fotografa a stavitele, množství originálních kontaktních fotografií z válečné doby i fotografie formátu 24 x 30 cm, které dědeček zvětšil nejspíše ve dvacátých letech minulého století. Součástí výstavy by mohly být i některé jeho akvarely a architektonické výkresy. Uvidíme, zda budeme mít ve svém úsilí úspěch.

Nyní se budu krátce věnovat osobnosti a osudům mého dědečka. Jindřich Bišický se narodil 11. února 1889 v Zeměchách, které byly v té době příslušné k hejtmanství Slaný, dnes jsou ale součástí Kralup nad Vltavou. Jeho rodiče se věnovali zemědělství. Můj předek navštěvoval obecnou školu v Zeměchách, pokračoval na Měšťanské chlapecké škole v Kralupech nad Vltavou. Od roku 1903 studoval na Průmyslové škole pokračovací v Kralupech a zároveň pracoval jako praktikant u zednického mistra Aloise Nového. U něj také v roce 1906 obdržel „List výuční opravňující vykonávat řemeslo zednické“. Vzdělání můj dědeček

dokončil na C. k. státní průmyslové škole v Praze na Smíchově a z této doby pochází také jeho akvarely i tzv. rysy. Struktura tehdejších škol byla výrazně odlišná od současných, i když v dědečkově případě nešlo o denní studium (na živobytí si totiž musel vydělávat), součástí školního vzdělání bylo i důkladné seznámení s tím, co dnes nazýváme estetikou a jejími pravidly. Na zkušenou odjel můj dědeček do rafinerie ropy v haličském Drohobyczi, kde od března 1909 do září následujícího roku pracoval na stavební modernizaci závodu. Z této doby se zachovaly první fotografie, které lze s největší pravděpodobností považovat za jeho práce.

Dědečka také neminula povinnost vojenské služby a deset měsíců a počínaje zářím roku 1911 sloužil jako kreslič u K. u. K. Geniedirektion v Trentu v dnešní Itálii. Po vypuknutí války v roce 1914 narukoval do Štýrského Hradce k 47. pěšímu regimentu c. k. rakousko-uherské armády jako kreslič štábního velitelství. U téhož 47. pluku také nabyl postavení plukovního fotografa. Jeho útvar byl nasazen na haličskou frontu, nejdříve v okolí Zborova, východně od Lvova. Z tohoto období pochází dědečkovy první válečné fotografie. Jsou to maloformátová dílka velikosti 4 x 6 cm, která se zachovala jak v negativech, tak i v kontaktech. Po pádu proslulé pevnosti Przemyśl byl dědeček na podzim roku 1914 přesunut na východní Slovensko do oblasti Dukly, Stebníku a řeky Ondavy v Karpatech. Ve druhé čtvrtině roku 1915 jeho pluk válčil mezi Prutem a Dněstrem, v okolí Černovců na území tehdejší Haliče.

Po vstupu Itálie do války v květnu roku 1915 byl dědečkův regiment přesunut na jižní hranice rakousko-uherské říše, které byly chráněny Alpami. Relativně schůdnější nástupní prostor nabídlo Italům Přímoří, oblast na dolním toku řeky Soči (Isonzo), v oblasti od Gorice po Monfal-

cone, kde také dědečkův pluk v červnu roku 1915 bojoval. Na italské frontě můj předek již zůstal a podle potřeby byl společně se svým útvarem nasazován v Tyrolích, Dolomitech, Přímoří či při průlomu fronty u Caporetta. Válka pro něj skončila v Dolomitech fakticky již v říjnu roku 1918. Z dědečkova italského tažení pochází také většina negativů i fotografií. V převážně většině jde o negativy velikosti 9 x 12 cm a z nich v polních podmínkách zhotovené kontaktní fotografie. Často jde o několik exemplářů téhož snímku, a proto předpokládám, že si je brali vojáci, přátelé a kamarádi jako upomínku. Svědčí o tom i několik dobových souborů jeho fotografií, s nimiž se přihlásili jejich majitelé v průběhu pražské výstavy. Výjimečně se objevují i fotografie velikosti 9 x 15 cm, jakož i několik fotografií upravených jako pohlednice, ať už odeslaných či nikoliv.

Během bojů či spíše mezi nimi se dědeček věnoval fotografování válečných hrůz, bojišť, ruin, zákopů, krajin, kamarádů, zpracování materiálů, jistě také přátelským zábavám nejen s kolegy důstojníky, ale i s vojáky. Fotografie jsou tudíž značně odlišné od reportážních fotografií, které známe z běžné dobové produkce, z časopisů, novin či knih. Jejich autory byli dopisovatelé a profesionální fotografové, žurnalisté. Ti na frontu či do míst velkých bojů přijeli, nafotili a odjeli, přičemž každodenní vojenský život jim byl cizí. Také existují konvoluty fotografií vojáků, amatérů, ale těm většinou chybí umělecká hodnota i historická výpověď a nejsou časově a lokálně zařazeny.

Jak zdůrazňuje historička umění Daniela Mrázková, ale i významný fotograf a teoretik Vladimír Birgius, v případě dědečkovy pozůstalosti se jedná o naprosto unikátní soubor, který nahlíží válku zevnitř a tím otevírá nové pohledy na dějiny české fotografie. Podle názoru zmíněných

odborníků je třeba zcela přepsat dějiny české a zvláště válečné fotografie. Fotograf Jaroslav Kučera oceňuje kompozici, témata a mimořádné zpracování snímků. Osobně bych vyzvedl komplexnost témat a takřka deníkovou povahu fotografií. Drtivou většinu z nich lze navíc časově i místně zařadit. Ve spojení s dějinami regimentu, které jsou knižně detailně zpracovány, nám fotografie ukazují válku v naprosto odlišné podobě, než ji známe ze vzpomínek a válečné literatury. Výraznou trhlinu dostávají také naše, od dvacátých let minulého století konstruované vize rakousko-uherské armády. Představy jazykových rozdílů, vztahů vojnů a šarží a sociálních rozdílů se ve světle těchto dokumentů jeví značně odlišně, než jsme zvyklí. Snímky důstojníků, generálů, vojnů, techniky, krajin, zákopů, pevností, opevnění, zajatců, válečných masakrů či hřbitovů a frontové každodennosti spojuje hluboký prožitek, jednota záměru, chlapské kamarádství i společné utrpení. Pokud jsem se setkal se sociologickým aspektem fronty, byl vždy nahlížen prizmatem politiky, různých antagonismů, nacionalismů, většinou diktovaných vítězi či poraženými. Dědečkův vzhled je jiný.

Válka je jistě hrůzný komplex, tím je však konec konců i postmoderní asociální stát. Ne však vždy. Na frontě se nebojovalo každý den, ne vždy byl hlad a ne vždy nějaký úřední šiml řehtal. Myslím naopak. Nuceně sehnání lidé vytvořili nové společenství. Dědečkovy fotografie vypovídají právě o takové komunitě přátel, kteří se ocitli v nebezpečí a v nouzi, podobně jako vypovídají fotografie legionářů v Rusku. Symptomatičtější je například to, že plukovní historik, baron Ludwig von Vogelsang – potomek majitele pluku, se dědečkovi stal skutečným kamarádem. Dědeček si s ním až do své smrti korespondoval. Pak si s panem baronem až do polo-

viny šedesátých let dopisovala dcera mého dědečka, moje matka.

Po váce se dědeček v nové Československé republice uplatnil jako prosperující stavitel. Již koncem roku 1917 se na svatební dovolence oženil se Zdenkou Pekárkovou ze Slatiny. S ní měl známost již v době před válkou a vyměnili si mnoho dopisů a pohlednic. Ještě v roce 1918 se jim narodila dcera Milena, má matka. Ve Velvarech byl dědeček váženým, i když ne bohatým podnikatelem, vlastně stavitelem, ale vždy si zakládal na své řemeslné dovednosti a tituloval se „mistr zednický“. Jeho zedníci a další řemeslníci postavili ve Velvarech mnoho staveb, většinou rodinných domů. Významnou stavbou byla synagoga, vlastně poslední synagoga postavená před 2. světovou válkou v Čechách, a také funkcionalistická vila na jižním svahu severního okraji města. V třicátých letech dědeček participoval s architektem Františkem Albertem Librou (1891–1958) na protikrizovém projektu výstav-

by městské čtvrti Spořilov v Praze. Jeho stavby byly budovány solidně a poctivě. Dodnes drží jak jím zbudované střechy, tak i omítky. Byl proslulý svou pedantérií a urputností, s níž vyžadoval perfektní práci. Jako jeden z prvních si zřídil radio-koncesi, zavedl telefon s číslem 22, jezdil na motocyklu, později autem.

Fotografii se dědeček po 1. světové válce zabýval již jen okrajově a amatérsky a pořizoval spíše soukromé a osobní fotografie. Také pěstoval kaktusy, choval rybičky a stavěl lodní modely. Podotýkám, že za nacistické okupace se v protektorátu nevyhnul denunciaci za své židovské předky. Ve Velvarech byla totiž silná organizace Vlajky, která v čele s neblaze proslulým Marionem Marešem terorizovala obyvatelstvo. Dědeček i po válce pracoval jako stavitel. Již v roce 1948 byl však těžce nemocen a o rok později 31. srpna 1949 umírá. Je pohřben na velvarském hřbitově.

Michal Rybák

